

HISTORIA ECCLESIAE

Kolumbán Vilmos József

Kolozsvár

Makfalvi József peres ügyei

The Lawsuits of József Makfalvi. Abstract

The name of József Makfalvi occurs in several registers of the reformed synods, as well as at the meetings of the Supremum Consistory for nearly two decades at the beginning of the 18th century. Two lawsuits are connected to his name. In 1734–35, it turned out that Makfalvi, who had recently returned from his studies in the Netherlands, spread heterodoxy. When his investigation was over, he engaged himself to keep the reformed creeds of Transylvania. With aristocratic help, in 1735 he was invited to become the minister of the congregation in Fogaras. At the end of the year 1741, he came into conflict with the consistory of Fogaras over his salary. The solution of the extremely complex issue was made even more difficult by the fact that, sometime around 1742, he started to preach about universalism again. After a while, the two cases were inevitably connected, forecasting the suspension of Makfalvi's pastoral status.

Keywords: heterodoxy, universalism, Hermann Venema

Az izágaságáról és meggondolatlan természetéről elhíresült Makfalvi József neve a 18. század első felében közel két évtizeden át többször is előfordul a református zsinatok jegyzőkönyveiben, valamint a főkonzisztórium iratokban. Nevéhez két per is kötődik. 1734–35-ben derült ki, hogy a németalföldi tanulmányútról hazatért Makfalvi heterodoxiát hirdet. Ügyének kivizsgálása után elkötelezte magát a református hitvallások megtartására, majd 1735-ben főnemesi támogatással fogarasi lelkésznek hívták meg. 1741 végén anyagi ügyek miatt összetűzésbe került a fogarasi konzisztóriummal. A rendkívül bonyolult kérdés rendezését nehezítette az, hogy valamikor 1742 körül ismét univerzalista meggyőződését hirdette a szószékről. A két ügy egy idő után óhatatlanul is összekapcsolódott, előrevetítve Makfalvi lelkési státuszának felfüggesztését.

Makfalvi tanulmányútja és szolgálatának első éve

Kolozsvári tanulmányai után 1723. június 7-én iratkozott be a franekeri egyetemre, ahol az akkori holland teológiai gondolkodás egyik legkiemelkedőbb tanárát, Venemát hallgatta.¹ Hermannus Venema négyévi dronrijpi lelkési szolgálat után került a franekeri akadémia teológiai tanszékére. Kinevezése a holland teológia figyelmét Franekerre irányította. Venema ugyanis soha nem rejtette véka alá a holland református egyházétól eltérő teológiai véleményét. Klasszikus alpműveltsége és a keleti nyelvek kiváló ismerete lehetővé tette a történetkritikával kiegészített nyelvtani exegézis elindítását. Elutasította a coccejanista allegorizálást és tipologizálást. Dogmatikai meggyőződése nagyfokú rokonságot mutatott egykori mestere, az ifjabb Campegius Vitringa meggyőződésével. Vitringa útmutatása nyomán ő is fontosnak tartotta az érte-

¹ Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken, 1701–1849.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998, 308.

lem szerepét a teológiai tudományban. Kiemelte az ősegyházi eszményeket, amellyel bibliusságát bizonyította, viszont a kijelentés azon részeiről, amely meghaladta az értelem képességét, csak nagy tartózkodással beszélt.² A holland teológiát ekkor forrongásban tartó kiválasztástant titoknak tekintette, ezért saját dogmatikai rendszerében sem kívánt kiemelten foglalkozni ezzel a témával, sőt hallgatóságát türelemre intette a más teológiai nézeten lévőkkel szemben. Megelégedett azzal, hogy Vitringa nyomán a kiválasztástant két, egymással összefüggő értelmezésben láttassa. Szerinte Isten a hívőknek felajánlotta az üdvösséget, a második értelmezésben Isten különös végzését hangsúlyozta ki, amely szerint egyesek számára megadatott a hitre és az örök életre való isteni elhívás. Teológiai meggyőződésében rejlő veszélyt groningeni kollégája, Antonius Driessen fedezte fel, s 1734-ben kiadott írásában pelagianista, arminianista és univerzalista tanok hirdetésével vádolta meg. Mivel Driessen első kísérlete nem járt sikerrel, ezért még 1734-ben a holland református egyház zsinatához fordult. Venema elleni vádiratát a coccejanista cselekedeti szövetség elutasításával is kiegészítette. Célját ekkor sem sikerült elérnie, sőt a zsinat ellene fordult és hallgatásra kötelezte. Venema, bár megmenekült a számonkéréstől, soha többé nem tudta magáról lemosni a heterodoxia gyanúját. Mindezekről függetlenül népszerű tanárnak bizonyult, az erdélyi peregrinusok jelentős része miatta választotta Franekert. Venema holland tanítványai viszont nem sok jóra számíthattak. Mesterükkel szembeni egyházi fenntartás odáig fajult, hogy tanítványai csak nagy nehézségek árán tudtak elhelyezkedni a református egyházban.

Makfalvi ott-tanulása alatt hamar Venema hívéül szegődött, és az univerzalista teológia követője lett. Későbbi tudósítások szerint franekeri peregrinus korábban kijelentette magyar társai előtt, hogy hazatérése után megreformálja az erdélyi teológiai gondolkodást. A leideni magyar diákok, akik alaposabban átlátták a holland teológián belüli erőviszonyokat, megpróbálták lebeszélni Makfalvit ifjonti terveiről, utólag kiderült, sikertelenül.³ Franekeri tanulmányai alatt születtek meg írásai is. 1725-ben Verestói Györgyhöz⁴ írt üdvözlőverset, amelyet nyomtatásban is kiadott, valamint ugyancsak 1725-ben egyik lengyel diáktársához, Johan Samuel Aramhoz is írt köszöntőt.⁵

Hazatérése után előkelő helyre, Erdőszentgyörgyre hívták meg lelkésznek, majd 1728-tól, vagy 1730-tól Szentbenedeken teljesített lelkészi szolgálatot.⁶ Munkásságának első korszakában már kísérletet tett hollandiai fogadalmának teljesítésére, amikor „azon tudományt [univerzalista teológiát] az ekklesiákban praedikálással s egyéb be-

² G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690–1795*. Kiadja az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1979, 142.

³ [...] *Venema alatt tanulván lón universalistává és sokat bizván elméjéhez s tudományához, még Hollandiában kérkedik vele, hogy ha Erdélybe jöbet, bizony más nyelvre üti a teológiát*. Ld. Hermányi Dienes József *szépprózai munkái*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit. Akadémiai Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest 1992, 311.

⁴ Makfalvi peregrinustársa, későbbi református püspök, aki az 1730-as évek közepén kolozsvári kollégiumi tanárként, Venema tanítványsága folytán belekeveredett a németalföldi teológiai vitába. 1735-ben Bonyhai Simon György református püspök biztosította Driessent Verestói igazhitésége felől. Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. Kolozsvár 1905, 6–7.

⁵ Szabó – Szógi: *í. m.* 308.

⁶ Uo. Imreh Barna szerint 1730-tól, Herepei szerint 1728-tól lett szentbenedeki lelkész. Ld. Herepei János: *Kolosi P. Dániel halálzási helye*. In: *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. I. *Herepei János cikkei*. Szerk. Keserű Bálint. 445–447. Budapest–Szeged 1965, 447.

széddel, udvarokban pedig írásokkal hitegetni kíváná”.⁷ Emiatt már 1734 előtt kivizsgálást indított ellene az egyházkerület vezetősége. Bonyhai Simon György püspök és Szatmári Paksi Mihály egyházkerületi főjegyző előtt Makfalvi vonakodva ugyan, de reverzális aláírásával kötelezte magát az elfogadott református hitvallás megtartására.⁸ Később kiderült, a szentbenedeki lelkész a reverzális aláírását csak kényszernek tekintette, tovább hirdette az univerzalizmust, ezért 1734-ben a püspöki vizitáció előtt kellett számot adnia teológiai meggyőződéséről. Makfalvi a vizitáció előtt sem tagadta az ellene felhozott vádakát, sőt a testület előtt ismételtelen bizonyosságát adta univerzalista meggyőződésének. A kivizsgálási jegyzőkönyv (sajnos, csak a tények szűkszavú közlését tartották fontosnak lejegyezni) szerint Makfalvi azzal védekezett, hogy a lelkiismeretének meggyőződése ellen nem taníthat, és amit hirdet, arról meg is van győződve.⁹ A vizitáció tudomásul vette a vádlott vallomását. Súlyosbító tényezőként viszont figyelembe vették Makfalvi korábban tett reverzálisát, s ennek következtében állásából a következő zsinatig felfüggesztették.¹⁰ 1735-ben a magyarigeni zsinat fennmaradt jegyzőkönyvrészletéből nem derül ki, hogy Makfalvi ügyében milyen döntés született, de az ott előterjesztett, a bevett hitvallások megtartására vonatkozó esküformula elfogadását Makfalvi és Nádudvari Sámuel pere is indokolta.¹¹ Makfalvi és Nádudvari eleget tett a zsinat követelésének, a reverzalist aláírták s így Nádudvari megtarthatta nagyenyedi lelkészi állását, Makfalvit pedig Árva Bethlen Kata közbenjárására 1735-ben Fogarasra hívták lelkésznek.¹²

A fogarasi ügy

A fogarasi egyházközség egyike volt az erdélyi református egyház legkülönlegesebb jogállású egyházközségeinek. A gyülekezet Bekes Gáspár lázadása után a fejedelem, vagy a fejedelem családja valamelyik tagjának a birtokába került, amelynek köszönhetően bőkezű adományokban részesült. Báthory Gábor 1610-ben a városnak adományozta a vásárvárat, ebből az eklézsia is gazdagon részesült. A gazdaságilag folyamatosan erősödő és függetlenedő egyházközségben Bethlen Gábor 1629-ben elrendelte, hogy a pápai presbitérium mintájára alakítsák meg az erdélyi református egyház első presbitériumát (konzisztóriumát).¹³ Kiemelt, a többi egyházközségtől eltérő egyházzogi státuszát tovább növelte Apafi 1664-ben kiadott rendelete, amelyben megerősítette a fogarasi konzisztórium bírósági hatáskörét, s ezzel a fogarasi presbitériumot a parciális

⁷ Hermányi Dienes József: *i. m.* 311. Ld. még Esze Tamás: A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században. In: *Studia et acta ecclesiastica. I. A Heidelbergi Káté története Magyarországon.* Szerk. dr. Bartha Tibor. Budapest 1965, 169–203.

⁸ *Ennek felette, minthogy ökegyelme tiszteletes püspök urunk és tiszteletes generalis notarius Szatmári Paksi Mihály urunk előtt reverzálissal kötelezte magát, hogy se publice, se privatim azon sententiák szerint való tudományt nem tanít, s mégis, mint maga vallja, tanított.* Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzése, 1606–1762.* A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata, Kolozsvár 1999, 90.

⁹ *[...] ökegyelme amit hiszen, azt tanítja, és lelke esmérati ellen nem is taníthat.* Bod Péter: *i. m.* 90.

¹⁰ *Azért teiszgett a Szent Visitationak tiszteletes Makfalvi Josef atyánkfiát a szent functióból usque ad futuram Synodum Generalem suspendálni, aminthogy valósággal suspendálja is.* Bod Péter: *i. m.* 90.

¹¹ Uo. 68–69.

¹² Hermányi Dienes József: *i. m.* 311., ill. *Árva Bethlen Kata.* A bevezető tanulmányt, a jegyzeteket és a mutatókat készítette Tonk Sándor. Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1998, 24.

¹³ *Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára.* (Erdélyi Református Levéltári Kiadványok 1.) Összeállította Dáné Veronka, Sipos Gábor. Kolozsvár 2002, 60.

zsinat hatáskörével ruházta fel.¹⁴ Mivel nem tartozott egyetlen egyházmegyéhez sem, ezért csak a püspök vizitálhatta, de a tulajdonképpeni ellenőrzést és felügyeletet a Református Főkonzisztórium gyakorolta. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy sem a püspöknek, sem a generális zsinatnak a joghatósága nem terjedt ki a fogarasi ekléziára. A 18. század első felében a fogarasi egyházközség továbbra is a Főkonzisztórium fennhatósága alatt állt. Az inspector kurátorokat a Főkonzisztórium nevezte ki. 1709-ben így lett inspector kurátor gróf Teleki József és Inczédi József.¹⁵

Elképzelhető, hogy éppen a Makfalvi-ügy tette indokolttá az egyházközség különleges jogállását biztosító Apafi-féle rendelet módosítását. 1759-ben a Főkonzisztórium és a fogarasi egyházközség közös gyűlésén az ekléziát az enyedi egyházmegye fennhatósága alá rendelték, de a kiváltságok túlnyomó többsége megmaradt az eredeti formájában.¹⁶

Makfalvi József 1735-ben került gróf Teleki Józsefné, Árva Bethlen Kata támogatásával Fogarasra lelkésznek. Az első években a gyülekezet többé-kevésbé elégedett volt munkájával (a vita kirobbanása után derült ki, Makfalvi magatartása nem mindig nyerte el a gyülekezet tetszését) és úgy tűnt, hogy a tévtanítást sem folytatta. 1741-ben, miután több alkalommal is eredménytelenül próbált Enyedi Sámuel kurátorral sorozatosan elmaradt fizetésének ügyében egyeztetni,¹⁷ Botházi Sámuel egyházfit küldte a kurátorhoz azzal az üzenettel, hogyha a fizetéséhez tartozó 85 szekér tűzifát (Enyedi viszont csak 20 szekér tűzifát ismert el) nem kapja meg, megtagadja a lelkési szolgálatot. Enyedi válaszában türelemre intette a lelkészt, ugyanakkor arrogánsan figyelmeztette, hogy a fajárandóság kifizetésének ideje ősszel van.¹⁸ Makfalvi, hogy elmaradt járandóságát megkapja, zsarolással próbált hatni a gyülekezet elöljáróságára. Megtagadta a szolgálatot és megtiltotta a harangozást is. A vicekurátor, Enyedi Sámuel átmeneti jelleggel a helybéli tanítót, Buzogány Zsigmondot bízta meg a lelkési szolgálatok ellátásával, de az istentisztelet előtt Makfalvi tüntetően végigvonult a templomon, ezzel újabb megbotránkozást okozott.¹⁹

Ezek után Makfalvi a fogarasi konzisztóriumot nyilvánosan *confusorium*nak, a presbitérium *tagjait Corénak, Dátánnak, Abiránnak, föld által elnyelett véneknek* csúfolta.²⁰ A

¹⁴ Fehér Tamás: *Oktatási viszonyok Fogarasra a 17. században*. Kolozsvár 2010. Kézirat a szerző tulajdonában. A fogarasi egyházközség különleges státusáról ld. Pokoly József: Az erdélyi református egyház területi beosztásáról. In: *Protestáns Szemle*, XI/1899, 319–320. Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. IV. kötet. Budapest 1905, 131–132. Juhász István: Az erdélyi egyházak XVII. századi együttélésének kérdései a fogarasi vártartományban. In: *Hitvallás és türelem. Tanulmányok az erdélyi református egyház és teológia 1542–1792 közötti történetéből*. Kolozsvár 1996, 58–72.

¹⁵ Fehér Tamás: *i. m.*

¹⁶ Bővebben lásd: Fehér Tamás: *i. m.*

¹⁷ *Annak előtte eltölt kántorra is pedig, ami fizetésem benn volt ökegyelménél, nagy nebezen későre diribba-darabba, szotyogtatva, edgy-két forintonként, hol többet, hol kevesebbet sok molestiával és utána való járással extrabáltam.* Makfalvi József jelentése a vitáról. (Dátum nélkül. Valószínűleg 1743-ban írta.) A fogarasi egyházközség levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában. C 3. fond. (A továbbiakban: FogRefLt.)

¹⁸ Makfalvi József jelentése a vitáról. (Feltehetően 1743-ban jegyezte le). FogRefLt. C 3.

¹⁹ *...kételenítettett a vicecurator vasárnapi napon mást felállítani a cathedrába, melynek alkalmatosságával midőn már az nép bégyült volna a templomba, Makfalvi uram kétfelé bányván az haját, nagy furiával keresztül ment az templomon...* A fogarasi konzisztórium jelentése. FogRefLt. C 3.

²⁰ *...Corénak, Dátánnak, Abiránnak és azokkal edgyütt a föld által elnyelettett véneknek, hússzor s többször is teli torokkal kiáltotta. Más rendben Heródesnek, Pontius Pilatusnak in aeternam prostitutionem proclamálta.* A fogarasi konzisztórium levele a Főkonzisztóriumhoz, 1743. március 19. FogRefLt. C 3.

gyülekezet tagjait *hamis lelkiismeretűnek, Isten nélkül, Krisztus nélkül valónak* nevezte.²¹ A gyülekezet viszont sérelmezte, hogy Makfalvi nem tett eleget lelkigondozói titoktartási kötelezettségnek, a bajbajutottakat nyilvánosan koprédikálta, házassági esketéskor illetlen beszédet mondott.²² Sértő kijelentéseit a gyülekezet felháborodással vette tudomásul: „az ecclesiában nagy zendülés, felháborodás és lárma, zenebona következett”. Ezért az egyházközség konzisztóriumma 1741 végén határozatban mondta ki, hogy többé nem tartanak igényt Makfalvi József szolgálatára. A december 27-én tartott közgyűlésen a gyülekezeti tagok név szerinti szavazáson nyilvánítottak véleményt, de míg az egyházközségi tagok fele Makfalvi marasztása mellett döntöttek, a konzisztórium ülésén a presbiterek többsége, kettő kivételével (utólag ők is beleegyeztek), a lelkész eltávolítása mellett foglaltak állást annyi engedménnyel, hogy Makfalvi Gergely pápa napjáig lássa el hivatalát.²³ A szándék komolyságát bizonyítja, hogy ugyanekkor már megnevezték Makfalvi lehetséges utódjait is: Rétyi László, Fáji József és Nádudvari Sámuel.²⁴

Mivel Makfalvi mindenféle együttműködést megtagadott a helyi konzisztóriummal, az egyházközség elöljárósága 1742. február 19-én ismételten a tudomására hozta, hogy Gergely pápa napjáig szolgálhat Fogarason.²⁵ Két hónappal később, április 29-én a konzisztórium újabb ülésen erősítette meg korábbi szándékát. Makfalvi fogarasi szolgálatának végét a lelkész családjára való tekintettel 1742 karácsonyáig szabta meg, s ugyanakkor elhatározták, hogy a teljes lelkészi fizetést megkapja, kivéve a gabonajárándóságot, amelynek felét ő kapja meg, a másik felét a következő lelkész számára elkülönítik.²⁶ Másnap, a határozat kézbesítése után Makfalvi azzal a kéréssel fordult a konzisztóriumhoz, hogy az egész dézsmát kaphassa meg, amit az elöljáróság el is fogadott. Enyedi és Horváth viszont fogadkoztak, hogy a dézsmát nem adják ki, annak ellenére sem, hogy Makfalvi a nyilvánosság előtt megkövette Enyedit, majd békeséges szándékaik megpecsételéseként kezet is fogtak a testület előtt, s úgy tűnt, az ügy lezárult.²⁷ Mindezekről Makfalvi 29-én és 30-án részletesen tájékoztatta vagy Bethlen Im-

²¹ Makfalvi József levele a Főkonzisztóriumhoz a fogarasi ekléziával való viszáljáról és az elmaradt fizetéséről, 1743. február 23. A Főkonzisztórium Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában. 1743/5. (A továbbiakban: FőkonzLvt.)

²² *Ha ki halála előtt erőtelenségeiből származott fogyatkozásait e világból lebető csenedesebb kimúlásáért ökegyelmének deplorálta, azt ex cathedra a keserveseknek nagyobb gyaláztatásokra s keserűségekre kiképzelt. Copulatio alkalmatlanságával illetlen beszédekkel illetven az copulansokat, csaknem odabatták az násznépe az solemnitást, mely moeskos terminusokat átallyuk excellentiáknak, nagyságoknak feltenni.* A fogarasi konzisztórium levele a Főkonzisztóriumhoz, 1743. március 19. FogRefLvt. C 3.

²³ A fogarasi egyházközség közgyűlési jegyzőkönyve. FogRefLvt. C 3. Ld. még: A fogarasi konzisztórium határozata: *Mintbogy tiszteletes Makfalvi József uram ökegyelme a mi ecclesiankat hamis lelkiismeretűnek, Isten nélkül, Krisztus nélkül valónak pronunciatla azt mondván, hogy kegyelmeteknek se hite, se Istene, se Christusa nincsen, azért a nunc in posterum az ökegyelme papsága nekünk nem kell, sőt a venerabile consistorium is opinioját mind különkülön kiadván megedvezett abban, hogy említett tiszteletes Makfalvi József uram a nunc in posterum ebből az ekléziából amoveáltassék.* FőkonzLvt. 1743/5.

²⁴ A fogarasi egyházközség közgyűlési jegyzőkönyve FogRefLvt. C 3. Másfél évvel később, 1743 elején a fogarasi konzisztórium Rétyi Lászlóval, Fáji Józseffel és Hermányi Dienes Józseffel folytatott tárgyalásokat a fogarasi lelkészi állás betöltéséről. Utóbbi kijelentette, *ha alkalmas invitatioja adatnék*, elvállalná a meghívást. FogRefLvt.C 3.

²⁵ A fogarasi konzisztórium határozata, 1742. február 19. FogRefLvt. C 3.

²⁶ Uo. 1742. április 29. FogRefLvt. C 3.

²⁷ Uo.

rét vagy Teleki Sándor grófot,²⁸ és arra kérte, hogy járjon közbe korábbi évről elmaradt fizetése dolgában.²⁹

Következő év január 1-én a presbitérium felszólította Makfalvit az egyházközség átadására és a parókiáról való kiköltözésre, a lelkész azonban ellenszegült. Kijelentette, hogy nem fogadja el a konzisztórium döntését, sőt a parókusi jogára való tekintettel a püspöknek sem engedi meg az istentisztelet elvégzését és kilátásba helyezte a világi hatóság segítségül hívását is.³⁰

A fejleményekről értesítették a Főkonzisztóriumot. A szembenálló feleket (fogarasi presbitériumot és Makfalvit) részletes jelentéstételre utasították, hogy az ügy alapos vizsgálata után hozzanak határozatot, addig azonban megengedték, hogy a lelkész a parókián lakhasson.³¹ A felkérésre előbb a presbitérium válaszolt. Február 18-án keltezett levelükben a Főkonzisztórium tudomására hozták, hogy a lelkész családjára való tekintettel több alkalommal is módosították Makfalvi szolgálati idejének végét, illetve kiadták fizetését. A lelkész viszont ahelyett, hogy méltányolta volna az emberséges megoldást és elfogadta volna a presbitérium döntését, a maga álláspontjának megerősítésére aláírásokat gyűjtött a gyülekezetben. Utólag kiderült, Makfalvi visszaélt az aláírásgyűjtéssel, ugyanis gyermekekkel is aláíratta az ottmaradását kérő beadványt, illetve főként azok írták alá, akik a törvény szerint elhanyagolható összeget fizetnek a papnak. A módosabbak megtagadták az aláírást és kijelentették, hogy Makfalvi fizetésének rájuk eső részét semmilyen körülmény között nem hajlandók fizetni.³² Beadványuk végén hozzátették, Makfalvi nem az előírásoknak megfelelően látja el hivatalát, prédikációiban rendszerint a maga igazát bizonygatta.³³

Makfalvi 1743. február 23-án válaszolt a felkérésre. Részletes levélben számolt be a vizsályról, állítólagos vétkét tagadta, és megkérdőjelezte a fogarasi konzisztórium határozatát. Illedelmesen ugyan, de határozottan nyomatékosította, hogy a fogarasi eklézsia és a pap vizsályának dolga sem a püspök, sem pedig valamilyen helyi testület hatáskörébe nem tartozik, ezért kénytelen a Főkonzisztóriumhoz fordulni ez ügyben. Sérelmezte a helyi vezetőtestület döntését (szerinte jogtalan volt), hiszen a vád során semmiféle bizonyíték bemutatására nem került sor. Makfalvi bocsánatot kért Bethlen Imre fogarasi főkurátortól, de a helyi konzisztórium hajthatatlannak bizonyult: új papot akartak hozni.³⁴ Makfalvi a maradási szándékát és az ellene felhozott vád alaptalanságát bizonygatva, leveléhez 50-60 névből álló névsort is csatolt, akik aláírásukkal a lelkész marasztása mellett foglaltak állást.³⁵

Makfalvi ügyét a Főkonzisztórium 1743. február 27-én tárgyalta, akinek megbánást mutató nyilatkozatát szem előtt tartva, arra kérték a fogarasi elöljáróságot, hogy Makfalvit fogadják vissza lelkésznek. De ha az eklézsia a továbbiakban nem bízna meg a lelkészben, a Főkonzisztórium megengedi az új lelkészválasztást.³⁶

Március 27-én tartott főkonzisztóriumi gyűlésen Szentkereszti Andrást, Bethlen Imre utódjául kinevezett főkurátort bízták meg az ellentét feloldásával, de neki sem si-

²⁸ A levelekből nem derül ki, hogy kinek címezte.

²⁹ Makfalvi levele a Főkonzisztórium elnökéhez, 1742. április 29, illetve 1742. április 30. FogRefLt. C 3.

³⁰ A fogarasi konzisztórium jelentése, 1743. január 11. FogRefLt. C 3.

³¹ Főkonzisztórium ülésjegyzőkönyve. Protocollum Sessionis 1743/1.

³² A fogarasi konzisztórium beadványa a Főkonzisztóriumhoz, 1743. február 18. FogRefLt. C 3.

³³ Uo.

³⁴ FőkonzLvt. 1743/5.

³⁵ Prot. Sessionis 1743/4.

³⁶ A fogarasi konzisztórium levele a Főkonzisztóriumhoz, 1743. március 19. FogRefLt. C 3.

került az ügyet megnyugtató módon rendezni.³⁷ A Főkonzisztórium határozatába kapaszkodva, Makfalvi ismét szolgálni kezdett, annak ellenére, hogy a fogarasiak egyértelműen tudomására hozták: Fáj József nagybányai lelkészt hívták meg. Ideiglenesen Buzogány Zsigmond tanítót kérték fel a lelkészi szolgálatok végzésére. Mivel ez azt is jelentette, hogy Makfalvinak ki kell költöznie a parókiáról, Árva Bethlen Kata felajánlotta a fogarasi házát, hogy ideiglenesen legyen ahol laknia. Makfalvi visszautasította a grófné felajánlását, s a helyi előjáróság döntését sem fogadta el, magát továbbra is a fogarasi egyházközség lelkészének tekintette.³⁸

Júniusban Horvát András kurátor kérte a Főkonzisztóriumot, hogy többé ne támogassák Makfalvit és engedjék meg a papválasztást, ugyanis a gyülekezet tagjainak egy része Makfalvi miatt nem jár templomba, nem úrvacsoráznak, vagy pedig a katolikus misére járnak.³⁹ A Főkonzisztórium viszont úgy határozott, amíg megérkezik az új lelkész, addig Makfalvi lássa el a lelkészi feladatokat, illetve a lelkészi lakást is használhatja.⁴⁰ Horváth András viszont a gyülekezet nevében tiltakozva, felszólította a perbefogott lelkészt, sürgősen hagyja el a parókiát.⁴¹ Makfalvi ekkor már belátta, hogy a fogarasi előjáróság nem fogja megváltoztatni álláspontját. Beadványában csupán annyit kért, hogy az egyházközség adja ki az 1743. évre járó egész fizetést. Természetesen a vezetőség a kérést elutasította, sőt felszólították a lelkészt, hogy fizesse meg a lelkészi lakáson általa okozott kárt.⁴²

A Főkonzisztórium szeptember 22-én tartott gyűlésén a beérkezett egyre sürgetőbb hangvételű fogarasi kérések miatt megparancsolta a perbefogott lelkésznek, hogy a parókiát nyolc napon belül adja át.⁴³

Makfalvinak ezután nem maradt más fegyvere, mint *antireplicatio*jában visszautasította a fogarasiak döntését, magát továbbra is törvényes lelkésznek tartva, követelte fizetésének kiadását. A gyülekezet vezetősége a határozatra hivatkozva, amiben megerősítették Makfalvi menesztését, annak követelését alaptalannak nevezték, sőt arra kötelezték, hogy az 1743. január 1. után kapott fizetést adja vissza az eklézsiának.⁴⁴

Makfalvi fizetésének kérdését ekkor sem sikerült tisztázni. 1744 januárjában megköszönte a Főkonzisztórium elnökének az adományként kapott 10 véka búzát, valamint családjára való tekintettel kérte a Főkonzisztórium segítségét, hogy rendezzék a sorsát.⁴⁵ Áprilisban, megelégedve Makfalvi folyamatos kérését, a helyi presbitérium a Főkonzisztórium előírása szerint kifizette Makfalvi járandóságát, de fizetéséből 11 forintot (a lelkész a dézsma mellett 35 szekér fát és 11 forintot kért az 1743. évi szolgálata fizetségéül) visszatartottak a parókia javítására.⁴⁶ Makfalvi tiltakozott a fizetésének

³⁷ Prot. Sess. 1743/15.

³⁸ A fogarasi konzisztórium határozata, 1743. május 19. FogRefLt. C 3.

³⁹ Horváth András levele a Főkonzisztóriumhoz Makfalvi József ügyében, 1743. június 12. FőkonzLvt. 1743/19.

⁴⁰ A fogarasi konzisztórium határozata, 1743. július 10. FogRefLt.C 3.

⁴¹ Horváth András levele Boér Jóbnak, 1743. július 28. FogRefLt. C 3.

⁴² A fogarasi konzisztórium határozata, 1743. augusztus 2. FogRefLt. C 3.

⁴³ Prot. Sess. 1743/30.

⁴⁴ A fogarasi konzisztórium levele a Főkonzisztóriumhoz Makfalvi József ügyében, 1743. augusztus 18. FőkonzLvt. 1743/19.

⁴⁵ Makfalvi József levele gróf Bethlen Ádámhoz, 1744. január 9. FőkonzLvt. 1744/10., ill. Makfalvi József levele a Főkonzisztóriumhoz, 1744. május 9. FőkonzLvt. 1744/10.

⁴⁶ A fogarasi konzisztórium határozata, 1744. január 10. ill. A fogarasi konzisztórium határozata, 1744. április 19. FogRefLt. C 3. Makfalvi makacsságát Teleki Sándor és Bánfi Zsigmond fogarasiakhoz címzett levele is erősíthette, akik azt javasolták a helyi konzisztóriumnak, hogy amíg az új lelkész megér-

visszatartására vonatkozó konzisztóriumi rendelet ellen. Kijelentette, hogy csak azt a kárt hajlandó megfizetni, ami az ő hibájából esett, de ami az egyházközség nemtörődömsége miatt következett be, azt nem.⁴⁷

Megnyugtató megoldást nem sikerült találni. 1744–1745-ben az elbocsátott lelkész továbbra is Fogarason volt, s könyörgött elmaradt fizetésének kiadásáért.⁴⁸ 1745 februárjában megígérte, hogy amennyiben sikerül *karakteréhez illő valamely tisztességes ekléziát* találni, engedelmesen elfogadja azt.⁴⁹ Néhány hónappal később, 1745 szeptemberében kelt panaszlevelében ismételten kifejtette, hogy mivel állásából jogtalanul mozdították el, ezért az azóta ott szolgáló lelkészt nem tartotta törvényesen megválasztott papnak, és az egyházi főtestülettől a lelkészválasztás megsemmisítését kérte. Ugyanakkor kérelmezte a Főkonzisztóriumtól, hogy járjanak közre elmaradt fizetésének ügyében a fogarasi konzisztóriumnál, és amennyiben a testület úgy dönt, tegyék lehetővé, hogy más ekléziába mehessen lelkésznek.⁵⁰

Időközben mind a Főkonzisztórium, mind pedig a püspök több alkalommal is megpróbáltak Makfalvinak más ekléziát találni. A Főkonzisztórium felhívására a püspök értesítette az espereseket, hogy amennyiben valamilyen lehetőség adódna, próbálják meg Makfalvi sorsát rendezni.⁵¹ Egy hónappal később, májusban, a püspök mint lehetőséget javasolta a Főkonzisztóriumnak, hogy a marosvásárhelyi másodlelkész, Benkő Ferenc halálával megüresedett állásra Makfalvit hívják meg, de ha az eklézia mást akarna választani, a Főkonzisztórium járjon közbe a volt fogarasi lelkész megválasztásáért.⁵²

Az 1744. évi zsinatot előkészítő főkonzisztórium gyűlésen a képviselők lelkére kötötték, hogy a zsinaton találjanak megoldást Makfalvi helyzetére.⁵³ A zsinaton tudomásul vették a Főkonzisztórium kívánságát, de szűkszavú tudósításban csak annyit említettek, hogy nem sikerült megoldást találni.⁵⁴ A küldöttek viszont részletesen kifejtették a zsinaton történeteket. E szerint Makfalvi Nagybaconban, kihasználva a küldöttek pillanatnyi távollétét, a zsinati ülésen a Főkonzisztórium többszörösen kifejtett jóindulatát tagadva magát továbbra is Fogaras törvényes papjának nevezte és megfenyegette a jelenlévőket, hogy az uralkodónál fog megoldást keresni. Elhatározásának komolyságát bizonyítandó, felolvasta az uralkodónak címzett beadványát is. A küldöttek Makfalvi iránti szanalomtól átítatott levelükben jelentették, hogy a zsinat alatt a püspökkel válllvetve két állást is kerestek Makfalvi számára. Elsőként a nemrég megürrült alsócsernátoni lelkési állást ajánlották fel, s a deputátusok mindent meg is tettek, hogy

kezik, Makfalvi lássa el a szolgálatot. Ugyanakkor a két főúr kijelentette, addig nem lehet más lelkészt hívni, amíg Makfalvi nem kapja meg a járandóságát. Ld.: Teleki Sándor és Bánfi Zsigmond levele a fogarasi konzisztóriumhoz (dátum nélkül). FogRefLt. C 3. ill. A fogarasi konzisztórium válasza Makfalvi követelésére (dátum nélkül). FogRefLt. C 3.

⁴⁷ A fogarasi konzisztórium határozata, 1744. január 10. FogRefLt. C 3.

⁴⁸ Prot. Sess. 1744/10., 1745/2. ill. A fogarasi konzisztórium levele a Főkonzisztóriumhoz Makfalvi József fizetésének kérdésében, 1745. március 5. FőkonzLvt. 1745/37.

⁴⁹ Makfalvi József levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. február 21. FőkonzLvt. 1745/37.

⁵⁰ Makfalvi József levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. szeptember. FőkonzLvt. 1745/44.

⁵¹ Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. április 27. FőkonzLvt. 1745/17.

⁵² Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz Makfalvi dolgában, 1745. május 5. FőkonzLvt. 1745/17.

⁵³ *11mo. Már régtől fogva szenvedvén minapi jagarasi pap tiszteletes Makfalvi József uram, igyekezzenek ökegyelmek minden úton-módon ökegyelme consolatiojában, és tovább semmiképpen ne halasszák.* A Főkonzisztórium utasítása a küldöttekhez, 1744. június 4. FőkonzLvt. Prot. Exped. IV. 183–190.

⁵⁴ A nagybaconi zsinat levele a Főkonzisztóriumhoz, 1744. június 17. FőkonzLvt. 1744/81.

Makfalvi elnyerje az állást. A másik lehetőség a mezőbándi eklézsia lett volna. Makfalvi azonban mindkét lehetőséget visszautasította.⁵⁵

A Főkonzisztórium még 1745 nyarán sem mondott le Makfalvi áthelyezéséről, az azon évi zsinatra kiküldött deputátusok és a zsinati tagok figyelmébe ajánlották, hogy találjanak számára megfelelő eklézsiait, ugyanis Marosvásárhelyre más lelkészt választottak meg.⁵⁶ A zsinaton Makfalvi ügyét az esperesek figyelmébe ajánlották, de a zsinat tagjai megjegyezték, hogy az eklézsiaik beleegyezése nélkül nem lehet áthelyezni, ezért felkérték a Főkonzisztóriumot, hogy tekintélyével próbáljon hatni a lelkészt kereső gyülekezetekre. A küldöttek fontosnak tartották megemlíteni azt is, hogy Makfalvi Árva Bethlen Kata udvarában heterodoxiát tanított, amiért a főnemes megvonta támogatását a lelkésztől.⁵⁷

Makfalvi heterodoxia-pere

Ezekben az esztendőkből derült ki, hogy Makfalvi nem mondott le arminianista, univerzalista teológiai meggyőződéséről. Az 1735 és 1742 között eltelt esztendőkből nem hallunk arról, hogy Makfalvi tovább hirdette volna az eretneknek ítélt teológiát. 1742-ben viszont, amikor a dévai zsinaton Huszti András tévelygését tárgyalták, Makfalvi tévelygésére is kitértek. A zsinati jegyzőkönyvben és a zsinathoz kapcsolódó dokumentumokban nem jelenik meg ugyan a fogarasi lelkész neve, de Deáki József 1745-ben keltezett levelében a Déván hozott határozat kapcsán Makfalvi nevét Husztiéval egyszerre említi, mint tévelygőket, akiknek teológiai meggyőződését a zsinat cáfolta.⁵⁸

Ugyanebben az évben Makfalvi Árva Bethlen Kata meghívására Hévízre utazott. Ott az általános kegyelemről beszélt, amiért a főnemes megharagudott és minden támogatást megvont tőle.⁵⁹ Űgye a dési generális zsinaton (1745) ismét előkerült Huszti András, kolozsvári jogtanár ügyével együtt, akit arminianista és univerzalista tanok terjesztése miatt 1742-ben már elmarasztaltak. Deáki Filep József püspök a zsinat után,

⁵⁵ [...] ezek közül [Alsócsernáton és Mezőbánd – szerk. megjegy.] valamelyikének amplexálására tiszteletes Makfalvi uramat nemcsak simpliciter ahortáltuk, hanem inter discursum nagy obstinatiojának tapasztalásával minden ehhez férhető erős argumentumokkal is obstetáltuk, de megvallyuk, azt az solidus jeles embert olyan temeraria s idélen imaginatióban deprabendáltuk, melyet mostani statusának szoros consideratioja mellett ingyen sem gondolhattunk, excellenciádat s nagyságotokat s mind az egész Supremum Consistoriumot azzal mintegy megkedvetleníti s talám magától el is idegeníti, magát pedig az egész reformatus status s minden eklézsiaik között mint elbíressíti [...]. A Főkonzisztórium küldötteinek jelentése a zsinatról. 1744. június 23. FőkonzLvt. 1744/81.

⁵⁶ A marosvásárhelyi aperturával sem lebetvén reménség tiszteletes Makfalvi uram accomodatiojához, mivel amint értjük, tiszteletes Berkesz uramra ment a calculus, de novo recommendálja neüinkkel kegyelmetek a venerabilis Generalis Synodusnak, hogy valami accomodatiót ökegyelme számára exoperályanak. A Főkonzisztórium utasítása a zsinati képviselőkhöz, 1745. június 20. FőkonzLvt. Prot. Expeditionis 231–234.

⁵⁷ A küldöttek jelentése a zsinatról, 1745. június 30. FőkonzLvt. 1745/41.

⁵⁸ Mikor edszer már azt az Huszti András és Makfalvi József uram univerzalisnusát cum annexis a dévai Szent Generalis refutálta s expediálta [...] Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. November 7. FőkonzLvt. 1745/53.

⁵⁹ Makfalvi úr előbbeni tévelygésit újjobban tanította és continuálta, méltóságos grófné Teleki Józsefné asszonyomnál, amelyért az asszony ökegyelmét minden gratiajából ki is vetette. Főkonzisztórium küldöttek jelentése a zsinatról, 1745. június 30. FőkonzLvt. 1745/41. De így csak segítük vala Makfalviat a papok s az urak, de kíváltképpen gróf Teleki Józsefné. Ez az úri asszony pedig hivatá ötet innepelni Hévízre, s ott is de gratia universalis praedicálván, nem vevé jó néven az asszony, nekem pedig ezt megírta az udvari pap. Makfalvi addig hirdeti az universalis gratiat, hogy a grófné particularis gratiaját amittálá, úgy lett vala, hogy az asszony tölle nagyon megvoná jó gratiaját. Hermányi Dienes József: *i. m.* 311, ld. még Tonk Sándor: *i. m.* 24., 217.

novemberben fejtette ki véleményét Huszti és Makfalvi heterodoxiájával kapcsolatosan. A Főkonzisztórium parancsára, amelyben a püspököt utasították, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a heterodoxia visszaszorítására, Deáki nem tartotta fontosnak ismételten foglalkozni ezzel az ügygel. Érvelésében eléggé lenézően beszélt a két perbefogotról, s tekintettel azok hajthatatlanságára, feleslegesnek tartotta a további lépéseket:

„[...] én nem tartanám szükségesnek a mocsokra mocskot tenni és a bolondnak az ő bolondsága szerint felelni, mert úgy látom mind a kettőről, hogy noha az említett Generalisban scripturarie convincáltattak, de a bolondot ha mozsárba megtörik is, csak bolond [...]”.⁶⁰

Ettől függetlenül az ügyben kikérte a nagyenyedi kollegatus és a kollégiumban teológiát (dogmatikát) tanító Borosnyai Nagy Zsigmond véleményét is, az utóbbiét főként azért, mert nemrégiben ebben a kérdésben dissertatiót adott ki (*De libris ref. ecclesiae symbolicis, Kolozsvár 1745*). Deáki megemlégtette a korábban ugyancsak heterodixa gyanújába esett Csepregi Turkovics munkáját is, aki éppen a két perbefogott által tagadott predestináció kérdését tárgyalta. Azt a főkonzisztórium felvetését, hogy e kérdésben semigenerális zsinatot kell egybehívni, a püspök nem tartotta jó ötletnek. Meglátása szerint az ülésen előfordulhat, hogy a meghívott tudósok egymást fogják szidalmazni, gúnyolni. Továbbá gondot okoz az is, hogy sem Husztit, sem Makfalvit nem lehet a zsinat elé idézni, mert Huszti jogásként nem tartozik az egyház fennhatósága alá (a korábbi, dévai zsinat elé idézésnek sem tett eleget), Makfalvi pedig fogarasi lelkészként nem tartozik a püspök iurisdictionja alá, s mivel jelenleg nincs állása, félő, hogy Husztihoz hasonlóan ő sem fog megjelenni a zsinaton. Utóbbi kapcsán hozzátette:

„Makfalvi urammal ugyan meg lehet, de itt is azt fájjalom, olyan perfidus emberrel, aki Isten s a szent angyalok előtt adott hitit megrontotta, az élő Istent megcsúfolta, kinek nevébe úgy eskütt meg, hogy azon paradoxa hypothesiseket soha, sem in privato, sem in publico nem tanít, recantál, annullál, annihilál, damnál.”⁶¹

Levele végén egyértelműen elutasította a semigenerális zsinat összehívását. Véleménye szerint nehezen lehet összehívni a tagokat, és mivel nem generális zsinatról van szó, az útiköltséget sem tudják megtéríteni. Különben is – tette hozzá – a két perbefogott egyike sem tanít nyilvánosan (Husztit felfüggesztették, Makfalvinak nem volt állása), nem kell félni, hogy bárkit is megfertőznek tanításaikkal. Ezért jobb lenne az egész ügyet a következő generális zsinatra hagyni.⁶² A Főkonzisztórium elfogadta a püspök érvelését és csupán azt kérte, hogy Makfalvit idézze a következő generális elé, s addig is függesse fel hivatalából.⁶³

Az 1746. évi zsinatra szánt főkonzisztórumi ajánlások közt ismét felhívták a zsinat figyelmét a Makfalvi-féle ügy rendezésének fontosságára.⁶⁴ A zsinaton azonban kide-

⁶⁰ Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. november 7. FőkonzLvt. 1745/53.

⁶¹ FőkonzLvt. 1745/53.

⁶² Uo.

⁶³ Prot. Sess. 1745/53.

⁶⁴ A Főkonzisztórium utasítása a zsinati küldöttekhez, 1746. május 22. FőkonzLvt. Prot. Exped. 293–297. ill. Az 1746. évi zsinat meghívólevele. Udvarhelyi Református Egyházmege Levéltára. 36. csomó. (Az adatot ezúttal is köszönöm dr. Sipos Gábornak és Tóth Leventének.)

rült, a püspök Husztit nem is értesítette, Makfalvi ügyében pedig az új fogarasi papot kereste meg, de mivel nem hivatalos levelet küldött, ezért a lelkész nem továbbította azt Makfalvinak, így tehát az elbocsátott lelkész sem jelent meg. (Valójában a püspök eleget tett a felszólításnak, ugyanis a kolozsvári nyomdában kinyomtatta a körlevelet, s eljuttatta az a címzetthez.⁶⁵)

A fenn említett okok miatt a zsinaton nem tudták kihallgatni a két vádlottat, határozat sem született, ezért a kiküldött képviselők a Főkonzisztóriumot kérték fel a hivatalos idézés megfogalmazására, valamint ajánlották, hogy ebben a kérdésben semigenerális zsinatot hívjanak össze, ahol a főtanács is képviseltesse magát.⁶⁶

A következő eseményre már csak 1747-ben került sor. Makfalvit az egyházi főtanács az évi generális zsinat elé idézte, valamint felszólította, hogy nézeteiről téziseket állítson össze. Válaszlevelében a lelkész ígértet tett a parancs végrehajtására, valamint beleegyezett abba is, hogy amennyiben a zsinaton cáfolják nézeteit, hajlandó lesz elfogadni a hivatalos hitvallási iratokat. A zsinathoz intézett levélben a Főkonzisztórium csendességre és szeretetre intette a leendő zsinat tagjait és figyelmükbe ajánlotta az ügy békés rendezését is.⁶⁷ Abban az esetben viszont, ha Makfalvit nem sikerül meggyőzni, ne alkalmazzák az eretnekek elleni büntetési formát, vagyis ruháját ne csonkítsák meg.⁶⁸ Ugyanez az óvatosság tapasztalható a zsinatra kiküldött deputátusok megbízólevelében is, külön felhívták a képviselők figyelmét: ne engedjék meg Makfalvi megalázását.⁶⁹

Sajnos, a Főkonzisztórium minden elővigyázatossága ellenére sem sikerült rendezni a kényes ügyet, ugyanis Makfalvi nem ment el a zsinatra, ezért a kérdést nem is tárgyalták. Valószínűleg a püspök sem tartotta fontosnak a felfüggesztett lelkész dolgát rendezni, hiszen az 1748. évi semigenerális zsinaton, ahol Újvári Jánost káromkodás miatt (Szűz Máriát és a katolikusokat gyalázta) véglegesen kizárták az egyházból, nem került sor Makfalvi meghallgatására.

Ennek a kérdésnek rendezését egyedül a Főkonzisztórium tartotta fontosnak. A két zsinat között rábírták Makfalvit a zsinaton való megjelenésre, s az 1748. évi etédi zsinathoz címzett, a Főkonzisztórium ajánlásait tartalmazó levélben jelezték a lelkész részvételi szándékát is.⁷⁰

⁶⁵ *Tiszteletes tudós Deák József uram az erdélyországi tiszteletes reformata ekklesiának superintendense kegyelmedet, tiszteletes Makfalvi József uramot az 1746. esztendőben akárbolott rend szerént celebrálandó Szent Generális Synodusra citáltatya általunk [...] szent vallásunk ellen más tudományt nem csak írásba tett, hanem praefracta fronte spárgál, másokat is maga errorába ejteni munkálkodik, seducálni meg nem szűnik, apostoli szent vallásunkat csúfságképpén deformata religionak nevezvén, melyekért [...] a Szent Synodus canonis szerént amit az istenes törvény fog hozni, jure prosequálni el nem mulat, legyen tudára kegyelmednek.* FőkonzLvt. 1748/30.

⁶⁶ A Főkonzisztórium küldötteinek jelentése a zsinatról, 1746. június 22. FőkonzLvt. 1746/53.

⁶⁷ [...] *intimállyuk ezen levelünkben is kegyelmeteknek paterne, hogy őkegyelme beadandó íbesiseit placide bévenni, azokra való jeletekben minden illetlen morositasoktól prosándálni és az egész véle való tractat Isten szolgálához illő galambi szelídséggel végezni tartsa keresztényi kötelességének kegyelmetek, mivel nem az a célunk, hogy szent religionak articulussit disputatoria bocássuk és annak megáfolbatatlan igazságáról pluralitate votorum kívánnunk végeztetni, noha amennyiben a disputation opponálni másnak is szabad, ha tetszik, őkegyelme sem tilthatik el [...]* Főkonzisztórium levele a zsinathoz, 1747. május 14. FőkonzLvt. Prot. Exped. 397–399. *Ha pedig ezáltal is szívének acélossága meg nem lágyíthatatnék, és továbbra is elkezdett tévehységében perseverálni kívánna, úgy se cselekedgyék rajta semmi violentiát kegyelmetek, és annyival inkább köntöse mutilatiojával ne prostituáltassék [...]* FőkonzLvt. Prot. Exped. 397–399.

⁶⁸ FőkonzLvt. Prot. Exped. 397–399.

⁶⁹ Prot. Exped. 404–405.

⁷⁰ A Főkonzisztórium utasítása a küldöttekhez, 1748. június 16. FőkonzLvt. 1748/22.

Makfalvi ezúttal megjelent a zsinaton, ahol lehetőséget biztosítottak teológiai nézetének kifejtésére. A testülethez címzett levelében tagadta az eretnekség vádját, magát ártatlannak nevezve kérte a vádak alóli felmentését, ártatlanságának bizonyításaként 20 pontból álló teológiai nyilatkozatot is bemutatott.⁷¹ A zsinat nem vállalkozott a tételek pontos megvitatására, csupán röviden válaszoltak Makfalvi beadványára, a végső döntést a Főkonzisztóriumra bízta.⁷² A zsinat után Makfalvi a Főkonzisztóriumot is megkereste, s ártatlanságát hangsúlyozta.⁷³ A zsinat utáni főkonzisztóriumon Szathmári Zsigmond számolt be a történekről. Rövid beszámolójából kiderült, hogy Makfalvi beadványa nem egyezett meg az egyház hivatalos hitvallásaival, ezért a különböző dokumentumok (zsinati jegyzőkönyv, a küldöttek jelentése, valamint Makfalvi benyújtott tézisei) átvizsgálása után Makfalvi eltávolítása mellett döntöttek.⁷⁴

A későbbi években Makfalvi neve a zsinati jegyzőkönyvekben csupán kétszer fordul elő. Az 1750. évi zsinati meghívó utószavában külön kérték a gyülekezeteket, hogy Makfalvi Józsefnek és Hermányi Mihálynak gyűjtsenek adományokat, utalva ezzel az egykori fogarasi lelkész nyomorúságos helyzetére.⁷⁵ 1757 novemberében Borosnyai Lukács János írja a Főkonzisztóriumnak:

„Ami nézi a tiszteletes Makfalvi uram dolgát, én a minap fideliter kiírva beküldöttem vala nagyságtoknak, micsoda erős reversalisra vette volt őkegyelmét a szent ministerium még in anno 1735, és mint állott el ettől a hititől s obligatiojáról, s azt is írtam vala nagyságtoknak, hogy mi már őkegyelmének nem hihetünk, experientia edocti, hogy ha ebben az órában valakinek láttatott valami jobbat mondani s ígérni, más órában másnak mindjárt másképpen beszélett, amint veszem észre, még nagyságtok is úgy tapasztalta, én nem is reménelek egyebet őkegyelméről. Erripo mobilior, az Isten szánnya meg dolgát, s mentsen meg tőle.”⁷⁶

Arról, hogy pontosan hol és milyen eretnekséget hirdetett Makfalvi, nincs információnk. Iratok, kiadott könyvek nem maradtak fenn utána, csupán a kortársak feljegyzéseiből tudjuk, hogy a németalföldi teológián megismert arminianista és univerzalista tanokat hirdette lelkészi szolgálata alatt, magát Philipp van Limborch tanítványának tartotta.⁷⁷ Feltehetően csak prédikációkban hangoztatta teológiai meggyőződését, s éppen ezért volt rendkívül nehéz az ellene indított tanfegyelmi kivizsgálás is, hiszen

⁷¹ Kérem azért a Szent Generalis Synodust alázatosan és teljes bizodalommal, méltóztassék ilyen terbes vádak által lett megsértésemet, mélységes sebeimet és már régtől fogva keserves szenvedésekkel küszködő nyomorúságos állapotomat ilendő consideratioba venni, aytai könyörülő szemekkel megtekinteni és az ellenem való terbes vádakat per competentem aotorem illendő és elégséges documentumokkal exhibeálni [...]. Makfalvi József levele a zsinathoz. FőkonzLvt. 1748/30

⁷² A zsinat határozata Makfalvi József perében, 1748. június 23. FőkonzLvt. 1748/30.

⁷³ Makfalvi József levele a Főkonzisztóriumhoz. FőkonzLvt. 1748/30.

⁷⁴ *Makfalvi József uram dolga fordulván elő referállya titulus Szathmári Sigmond uram, hogy őkegyelme porrigálta a Generális Synodusnak maga confessioját, mely ott examináltott és iránta determinatio is lött, csak pro executione halasztatván a méltóságos Consistoriumra. [...] Mellyek examináltatván és consideráltatván constál a Generalis Synodus deliberatumából, hogy az őkegyelme confessioja in certis punctis a mi vallásunkkal ellenkezik.* Prot. Sess. 1748/30. ill. A küldöttek jelentése a zsinatról, 1748. június 26. FőkonzLvt. 1748/22.

⁷⁵ Az 1750. évi zsinat meghívólevele. Udvarhelyi Református Egyházmegye Levéltára. 36. csomó, 9. (Az adatot ezúttal is köszönöm dr. Sipos Gábornak és Tóth Leventének.)

⁷⁶ Borosnyai Lukács János püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1757. november 29. FőkonzLvt. 1757/52.

⁷⁷ Esze Tamás: *i. m.* 179.

iratok hiányában nehéz volt megállapítani tanításbeli tévelygését. A református egyház vezetősége, bár folyamatosan jóindulattal viseltetett Makfalvi iránt, és a Főkonzisztórium is a végsőkig kitartott mellette, 1747–1748-ra szánalommal és megvetéssel kezelte az egykori fogarasi lelkész ügyét, sőt a korabeli levelek, jelentések alapján szellemi egészségét is megkérdőjelezték. Emberi magatartása szintén kívánnivalót hagyott maga után. Sértődöttségében többször is visszautasította a felajánlott segítséget, s a Főkonzisztórium jóindulatáról megfélekedve tagadta, hogy ügyével Szebenben alaposan foglalkoztak volna. Perének utolsó éveiben a püspök szűkszavú levélben tudatta a Főkonzisztóriummal, hogy Makfalvi nem szavahihető, ezért többé nem kíván foglalkozni annak ügyével. Az egykori lelkész későbbi sorsáról csupán Hermányi Dienes József ironikus hangvételű tudósításából értesülünk, aki a következőket jegyezte le:

„[...] a fogarasi ekklesiából kiesvén vacansá lenne mind ez ideig. Ez alatt titkon egybeadá magát gróf Teleki Miklóssal (kinek írott religioja vala, s írta ki a Religio Medici⁷⁸ nevű elmés könyvből), Huszti Andrással a részeges exprofessorral, össze adá magát, s hárman csinálnak egy ekklesiát magoknak, s Makfalvi úrvacsoráját is oszta e nem tudom micsoda sinagógában.”⁷⁹

Felhasznált irodalom

- Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései, 1606–1762*. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata, Kolozsvár 1999.
- Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára. (Erdélyi Református Levéltári Kiadványok 1.) Összeállította Dáné Veronka, Sipos Gábor. Kolozsvár 2002.
- Esze Tamás: A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században. In: Bartha Tibor (szerk.): *Studia et acta ecclesiastica. I. A Heidelbergi Káté története Magyarországon*. Budapest 1965, 169–203.
- Fehér Tamás: *Oktatási viszonyok Fogarason a 17. században*. Kolozsvár 2010. (Kézirat a szerző tulajdonában.)
- Juhász István: Az erdélyi egyházak XVII. századi együttélésének kérdései a fogarasi vártartományban. In: *Hitvallás és türelem. Tanulmányok az erdélyi református egyház és teológia 1542–1792 közötti történetéből*. Kolozsvár 1996, 58–72.
- Herepei János: Kolosi P. Dániel halálórási helye In: Keserű Bálint (szerk.): *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. Herepei János cikkei*. Budapest – Szeged 1965, 445–447.
- Hermányi Dienes József *szépprózai munkái*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit. Akadémiai Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest 1992.
- G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémia és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690–1795*. Kiadja az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1979.
- Pokoly József: Az erdélyi református egyház területi beosztásáról. In: *Protestáns Szemle*, XI/1899, 319–320.
- Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. IV. kötet. Budapest 1905.
- Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken, 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998.
- Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. Kolozsvár 1905.

⁷⁸ Az említett művet sir Thomas Browne írta és adta ki Londonban 1642-ben.

⁷⁹ Hermányi Dienes József: *i. m.* 311.